

۶ مسجد تاریخی گیلان

مهری شیرمحمدی

امجد»، خان تالش بود که چون فرزندی نداشت، ملک خود را وقف مسجد و حسینیه کرد.

● «مسجد آکل» ۳۰۰ سال قدمت

«مسجد آکل» یا مسجد ولی عصر (عج) در روستای کمسار در شهرستان شفت، یکی از مسجدهای تاریخی گیلان با قدمت بیش از ۳۰۰ سال است. این مسجد دو سال پیش به شماره ۳۱۷۹۱ در فهرست بناهای میراثی کشور ثبت شده است.

کمسار در گذشته محل اقامت خان‌های شفت بود و به همین دلیل برخی از بناهای عام‌المنفعه در این منطقه از سوی خان‌های منطقه ساخته شده است. به گفته اهالی، مسجد کمسار نیز چندین بار مرمت شده و اساسی‌ترین مرمت آن در سال ۱۳۳۱ بود که سقف مسجد فرو می‌ریزد و «یحیی خان» با قطع و فروش درختان تنومند آزاد اطراف مسجد، آن را مرمت می‌کند.

تعداد ستون‌های ایوان ۲۰ عدد است که سقف سفالی بنا را نگاه می‌دارد. مسجد در گذشته تالار بزرگی داشته و در ایوان، کتیبه‌های گچی قوسی داشته که پس از مرمت از بین می‌رود و تنها یکی از آن‌ها باقی مانده است.

● «مسجد تمیجان» بازمانده روزگار کیانیان

مسجد تاریخی روستای تمیجان در شرق گیلان، واقع در شهرستان رودسر، در گذشته بسیار بزرگ بوده و یکی از مراکز حکومتی امیران محلی شرق یعنی «کیانیان» بوده است.

وجود بزرگ‌ترین پل خشتی گیلان در این روستا، بقایای ضرابخانه و یک مسجد بزرگ نزدیک به پل خشتی بیانگر قدمت و آبادانی تمیجان در گذشته است.

مسجد اکنون مرمت شده و کرسی آن به ارتفاع حدود یک متر سیمان کاری شده ولی معماری بومی مسجد تقریباً دست‌نخورده باقی مانده و متأسفانه این مسجد ثبت ملی نشده است.

● «مسجد صفی» قدیمی‌ترین مسجد شهر رشت

مسجد صفی در محله‌ای به همین نام قرار دارد. این مسجد ظاهراً قدیمی‌ترین مسجد شهر رشت است، بنای آن به اوایل دوره صفویه برمی‌گردد. فیل‌پاها، گچ‌بری حاشیه زیر سقف، محراب و ستون‌های قطور زیر بام همگی از آثار قدیمی به شمار می‌روند.

تاریخ بنای اولیه این مسجد دقیقاً روشن نیست. بر اساس یک روایت شیخ صفی‌الدین اردبیلی به دلیل دوستی با شیخ زاهد گیلانی در سفری به گیلان در محله فعلی چاهی می‌کند و عبادتگاهی می‌سازد که بعدها به مسجد تبدیل می‌شود.

این مسجد که به نام‌های دیگری چون «مسجد سفید» یا «مسجد شهیدیه» نیز نامیده شده، محلی است که شاه اسماعیل به هنگام فرار به گیلان در زمان کودکی مدتی، در جوار آن اقامت داشت.

گیلان پر از مسجدهای تاریخی است. مسجد دومحربه حاج سمیع در محله ساغری سازان، مسجدی با چوب‌های روسی در محله بادی‌الله رشت، مسجد شیرخان در بیلاق آق‌اولر تالش، مسجد آکل کمسار در شفت و مسجد تاریخی تمیجان بخشی از مسجدهای تاریخی گیلان است.

● «مسجد حاج سمیع» مسجد دومحربه گیلان

مسجد حاج سمیع رشتی تنها مسجد دومحربه گیلان است که در دوره قاجار و در محله ساغری سازان رشت ساخته شده است.

این مسجد به نام «حاج حاکم نصیر رشتی» به شماره ۹۳۸۲ و در تاریخ ۱۳۸۲/۵/۵ در فهرست بناهای میراثی کشور ثبت شده است.

بر اساس مدارک سازمان میراث فرهنگی گیلان، این مسجد توسط «حاج حاکم نصیر رشتی» در اواخر دوره قاجار ساخته شده و پس از فوت حاج حاکم، مسئولیت اداره مسجد به خاندان سمیعی می‌رسد و پس از آن به «مسجد حاج سمیع» معروف می‌شود.

سقف مسجد پیشتر سفال‌پوش بود که متأسفانه پس از مرمت‌های اخیر، سفال‌ها بازگردانده نشده است.

● «مسجد بادی‌الله» مسجد محله زاهدان

در قدیمی‌ترین نقشه شهر رشت - که در زمان ناصرالدین شاه کشیده شده است - رشت هفت محله داشت که یکی از آن‌ها «محله زاهدان» بود. این محله، ۱۲ ناحیه داشت و گذر بادی‌الله از جمله محله‌های زاهدان بود که مسجد منحصر به فردی داشت.

متأسفانه با ایجاد خیابان مطهری بخشی از حیاط مسجد بادی‌الله از بین می‌رود. افرادی که به خیابان مطهری رشت رفته‌اند، حتماً در ابتدای گذر بادی‌الله مسجد سفیدرنگ با مناره کوتاه و مخروطی شکل مسجد را دیده‌اند. معماری این بنا و رنگ سفید آن هم تداعی‌کننده بناهای میدان شهرداری است. صحن مسجد فعلی دارای دو قسمت اصلی است: قسمت بزرگ، زیر گنبد مدوری است و قسمت دیگر با سه ستون بزرگ، در پایین هشت ضلعی و در وسط مدور و در بالا چهارضلعی است.

● «مسجد شیرخان» مسجدی با دیوارهای کاه‌گلی

در بیلاق آق‌اولر در ابتدای روستای آق‌اولر در بیلاقات تالش، مسجد و حسینیه‌ای قرار دارد که به «مسجد شیرخان» معروف است. این بنای دوطبقه با دیوارهای کاه‌گلی و تیرک‌های چوبی نزدیک رودخانه و پل جاده اصلی قرار دارد.

معماری بنا دواشکوبه و دارای تالار باریکی در جلو است و مصالح آن با کاه‌گل و خشت خام ساخته شده و روی آن را با گل سفید پوشانیده‌اند. در بالای پنجره‌های طبقه دوم، قرنی‌های تکرار شونده گچی قرار دارد که بخش زیادی از آن فرو ریخته است.

به گفته اهالی، این بنا ابتدا مسکونی و متعلق به فردی به نام «شیرخان» از منسوبان «نصر السلطنه سردار

چیز چندانی از مسجد تاریخی گیلان باقی نمانده است

بخشی از کتیبه و نقوش گچبری مسجد هنوز باقی است

ساخت‌واره این اثر تاریخی آجرهایی در اندازه ۶-۲۳-۲۳ سانتیمتر و قطر دیوار آن ۱۷۵ سانتیمتر است. سقف بنا کاملاً سفال‌پوش بوده است، اما بر خلاف بام‌های سفال‌پوش امروزی گیلان سفال آن با ملات بر طاق‌ها چسبانده شده و اندازه آن‌ها ۳۶-۵۰ سانتیمتر است. سقف آن با طاق‌هایی طولی و کوره‌پوش‌هایی چند، مسقف شده و سطح بام تا اندازه‌ای شیب دارد که بدون محافظ رها شده و در حال ویرانی است.

رودخانه دیناچال هم بخش‌های جنوبی این بنا را کنده و با خود برده و بارندگی و رطوبت هم گچ‌کاری و سفیدکاری بنا را فرسوده کرده است.

● یکی از شگفتی‌های هفت‌گانه گیلان

«علی‌رضا جعفری زند» باستان‌شناس در «تارنمای فرهنگی مهرگان» گفته است: «پیشینه این یادمان وابسته به اوایل دوره اسلامی است و هیچ‌گونه شواهدی تاکنون از دوره ساسانی در این محل بدست نیامده است. همچنین نباید این یادمان را یک مسجد به شمار آورد زیرا شواهدی در این زمینه وجود ندارد. هر چند ممکن است با کاوش‌های باستان‌شناسی، دیرینگی این یادمان به عقب‌تر برگردد اما چیزی که هم‌اینک می‌بینیم وابسته به دوره اسلامی است که کاربری درست و دقیق آن نیز روشن نیست و نمی‌توانیم چیز ویژه‌ای درباره آن بگوییم.»

زنده‌یاد «دکتر منوچهر ستوده» در کتاب «از آستارا تا آستارآباد» هم این سازه را یکی از شگفتی‌های (عجایب) هفت‌گانه گیلان نامیده است. او بر این باور بود که بیشتر سفال‌های پیدا شده از کاوش‌های باستان‌شناسی وابسته به دوره ایلخانی است. همچنین دکتر ستوده درباره مهرازی (معماری) نوشته است معماری این یادمان بومی نیست اما با معماری بومی گیلان به زیبایی در هم آمیخته است.

محوطه اسپه مزگت در تاریخ ۱۶ مهر ۱۳۷۹ با شماره ثبت ۲۷۹۶ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.